Малкият воден бик е големият акробат на птичия свят

Илиян Вълчанов

Малкият воден бик лично за мен е особена птица. Както често се случва в живота, началото на тази привързаност бе случайно съчетание на житейски обстоятелства: когато започвах да се занимавам с натуралистична фотография тази птица бе доста разпространена в русенско и един красив екземпляр сакаш сам „влетя" в обектива ми.

Още помня късния следобед на слънчев августовски ден през 2007, бях „въоръжен" с лентова камера „Канон Ф-1", 300-мм обектив с двоен конвертор и лек монопод, обследвах рибарниците край село Сваленик. И стряскащата изненада, когато почти щях да настъпя пернато създание, което излетя изпод обувките ми и кацна на десетина метра от мен на върха на една тръстика. Така, на фона на меката залезна светлина, направих първата си случайна фотография на неизвестна за мен птица. По-късно, след като проявих снимката, с помощта на полевия определител „Птиците на Балканския полуостров" я идентифицирах като мъжки малък воден бик (Ixobrichus minutus).

Едва след време осъзнах, че в онези години русенският регион бе обетована земя за тази птица. Освен рибарниците край Сваленик, тя обитаваше и тези около селата Красен, Басарбово, Мечка, Тетово, старите корита на р. Янтра и езерото при лесопарк „Липник". Обитания, разположени общо взето на една ръка разстояние от родния ми град Русе. Всъщност това бе първата ми и последна фотография, направена случайно по време на класически фотолов. Всички останали фото- и видеоматериали от вече огромната ми сбирка, са направени с помощта на плаващо укритие и стотици часове търпеливи наблюдения.

Половият диморфизъм в оперението му е много ярко изразен. Мъжкият се представя в черно-охристо (черен гръб и плещи), а женската в кафяво-охристо (кафяв гръб и плещи). Младите са де-

Малкият воден бик умее ловко да се катери по тънки клони

корирани в преобладаващи нюанси на кафявото с бежово-охристи акценти. Въпреки различията, мъжките, женските и младите притежават характерна обща особеност: предната част на тялото – гърло, шия и гърди – са покрити с вертикални редуващите се светли, почти бели и пясъчно-охристи линии. Тази особеност на оперението се използва пълноценно от малкия воден бик, защото формира характерното му защитно поведение: застава фронтално срещу опасността (бял и черен щъркел, едрите видове чапли – сива, червена и бяла), изпъвайки максимално високо шията и главата, при което редуващите се бели и охристи линии визуално го сливат с водолюбивата растителност и – особено сполучливо – със старите тръстикови стъбла. Това защитно поведение се практикува от малките още на 5 – 6 дневна възраст в гнездото. Разбира се, в света на нашите птици тази поза не е изключителен патент на малкия воден бик. Подобно е поведението и на големия воден бик. Наблюдавал съм аналогично поведение и при млади авлиги, които току-що са напуснали гнездото и все още не могат да летят.

Българското и английско наименование (Little Bittern) наблягат на размера като основна отлика от доста по-едрия му събрат голям воден бик (Botaurus stellaris). Научното име ***Botaurus minutus*** – също сякаш подготвя неизкушения читател към факта, че е най-дребният представител на семейство Чаплови. Всъщност размерите на птицата са почти аналогични с тези на добре познатата на всички гугутка: дължина на тялото 33 – 38 см, размах на крилата 52 – 58 см и тегло 75 – 190 грама. Българското име свързва птицата с мъжкото говедо. Това пък се дължи на басовия равномерен звук на мъжкия през размножителния период, чието монотонно „хоо – хоо – хоо", се чува почти през цялото денонощие от началото на май до края на юни.

Нидерландското име на малкия воден бик е Woudaap и в буквален превод то означава „горска маймуна". Малък и лек, но с изключително здрав захват на дългите пръсти на краката, малкият воден бик е изключителен спортист и преди всичко феноменален акробат, особено при ловуване. Използва ловко всяка възможност за придвижване в тръстиковите масиви, като се позиционира върху стъблата на водолюбивите растения. Често предпочита по-висока позиция върху растението, за да си осигури по-добро наблюдение на плячката. Притежава

и впечатляваща издръжливост: може да остане дълго в неудобна поза с максимално разтеглено тяло. Нерядко атакува жертвата от вертикално положение, като понякога буквално виси с главата надолу, захванат солидно за водно растение или върбов клон. Ако европейските птици можеха да си организират спортни олимпиади, то малкият воден бик би бил неизменният шампион по акробатика. Умее също да бяга бързо, особено върху чист и равен терен. Включително по килим, образуван от листата на водното растение щитолистна какичка (Nymphoides peltata).

Малките очакват храна от родителите си за сравнително кратък период

Мигриращ и гнездящ, малкият воден бик обитава нашите земи общо около четири месеца и половина – от третата десетдневка на април до средата на септември. Зимува в Африка. Не е особено придирчив към хабитата си – различни сладководни водоеми с нетечаща вода и блатиста растителност с площ минимум 20 – 30 квадратни метра, най-вече тръстика и папур. Гнездото се изгражда в края на май и началото на юни с фрагменти от стари водни растения, които се вплитат между вертикалните стъбла. През две поредни години съм наблюдавал гнездене в едно и също неголямо тръстиково петно с площ около един кв. метър. Разбира се, в този случай предположението, че птиците при двете гнездения са едни и същи би било необосновано. Подобно на други водолюбиви видове, гнездовата конструкция обикновено се гради на около 20 – 25 см над нивото на водата. Тази стратегия осигурява безопасност на яйцата и новоизлюпените птици от инцидентно покачване на водното ниво. Според моите теренни наблюдения за периода 2012 – 2025 броят на снесените яйца варира от 3 до 5. Имам преки наблюдения, че мъжкият малък воден бик също мъти, докато женската „разпуска" и си похапва прясна рибка или жабешки деликатеси. Малките не се задържат дълго в своята гнездова крепост. Още на десетия ден започват да правят проучвателни разходки извън гнездото, връщайки се все пак в него, за да пренощуват. След двадесетина дни окончателно го напускат, като се позиционират на разстояние няколко метра едно от друго в тръстико-

Птицата умее да се маскира сред тръстиковите стъбла

вия масив около гнездото, където очакват да бъдат хранени от родителите си. В края на юли вече правят първите си успешни опити за самостоятелен лов, насочвайки вниманието си основно към водните кончета. В началото на август те вече се справят успешно с улова на попови лъжички и жаби, а още малко по-късно и с улова на риба.

Интересен за наблюдение е и самият процес на съжителството на няколко двойки. Обикновено то е мирно и безконфликтно и формално изглежда сякаш двойките имат ясна уговорка за границите на своите участъци. Понякога обаче някое от „владенията" притежава естествено предимство пред останалите – паднало дърво, стърчащ над водата дървен клон, самотно ситуирано растение насред водното огледало и др. подобни, които се използват от „законните собственици" за брачно ухажване, почивка, но най-често за лов. Това предимство изкушава останалите съжители да опитат да се възползват от чуждата „собственост". В такива случаи „законният собственик" използва правото на силата и се стига до физически сблъсък с нарушителя. Наблюдавал съм „собственик" да преследва упорито и дълго „нарушител" в протежение на стотици метри, наблюдавал съм и в прекия смисъл на думата кървави битки.

Високата адаптивност на малкия воден бик към местата за гнездене не е спирала да ме удивлява. Намирал съм гнездо при почти масово околно човешко присъствие в малкото декоративно езерце с водни лилии на лесопарка „Липник" край русенското с. Николово, построено в петно папур с площ, не по-голяма от 25 кв. метра. Не по-малко необикновено бе гнездо в един изоставен открит рудник за каолин около Ветово, Русенско. Извиращи подпочвени води в рудника

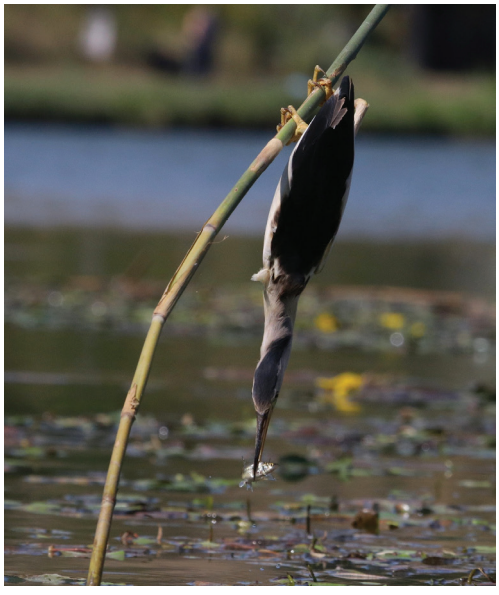
бяха формирали неголям плитък водоем със скромно петно от тръстика с размери 6 х 4 метра. Две поредни години наблюдавах успешното гнездене на двойка малък воден бик в този изолиран водоем без риба, но предлагащ хранително изобилие от десетки хиляди попови лъжички, жаби и водни насекоми.

И все пак най-интересните в практиката ми гнездови наблюдения са от рибарниците при с. Красен, Русенско. Три рибарника, от които два бяха пълни с вода, а от тях само един притежаваше тръстиково петно с площ около 250 кв. м. и това бе достатъчно за гнездене на две двойки. Третият най-малък рибарник от много години бе оставен сух и плътно обрасъл с тръстика. Знаех прекрасно за двете гнезда, построени в неголемия тръстиков масив, но на няколко пъти с бинокъл наблюдавах едновременно три мъжки птици. Загадката бе разрешена след излюпването на малките, когато установих многократни прелитания на родителите към едно и също място в сухия гъсто обрасъл с тръстика рибарник. Трябваха ми само няколко минути, за да намеря гнездото с 4 малки. Гнезденето в този рибарник бе наблюдавано от мен през 3 поредни години. Любопитен детайл е фактът, че макар в сух рибарник, гнездото бе построено по гнездовото правило за водните басейни – на 20 – 25 см над земната повърхност. Няколко думи за последното, третото наблюдение. През ранната пролет на 2023 г. собствениците на рибарниците спряха притока на вода от р. Русенски лом и ги изпразниха с цел реконструкция и премахване на натрупаните през дългите години експлоатация наноси от тиня. В най-дълбоката част на единия бе останала голяма плитка локва с хиляди дребни плевелни рибки. Което привлече неизбродимо количество чапли и щъркели и само за седмица в локвата нямаше никакви признаци на рибно присъствие. Незнайно по каква причина в последните дни на май реших да „хвърля едно око" на ситуацията с вече празните и сухи рибарници. Спрях колата на 50 – 60 м от рибарника, като

Ловуването изисква умение да се крепиш почти хоризонтално над водната повърхност

А понякога трябва да се виси и с главата надолу и да се нанася мълниеносен удар с човката

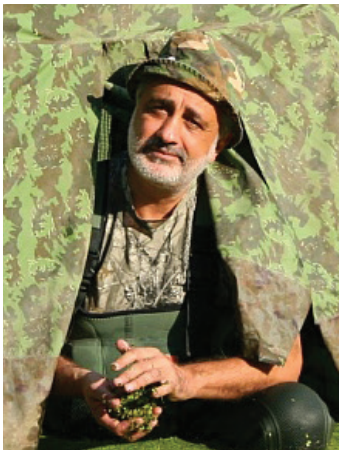
очаквах просто да загубя половин час от времето си. Не след дълго забелязах движение на птици около обраслия с тръстика сух от рибарник и с помощта на бинокъл установих, че това са мъжки и женски малък воден бик. Планът за следващото действие се роди светкавично. В последните дни на юни заех същата наблюдателна позиция, колкото да установя след десетина минути, че предполагаемото гнездо на птиците е построено почти на същото място в обраслия с тръстика рибарник. Родителите ловуваха в друг водоем, в който нямаше нито една тръстика или папур и който се намираше на около 500 – 600 метра от празните сухи рибарници, а вероятно ловуваха и в река Русенски Лом, която течеше близо до гнездото, в което открих поредната успешно отгледана партида от 4 птички. Така малкият воден бик по един високо интелигентен начин бе комбинирал предимствата и бе успял да игнорира недостатъците на двата рибарника – единият сух, но с достатъчно много тръстика, другият – пълен с вода и риба, но без тръстика за гнездене.

През май 2016 г. по долината на Русенски Лом се случи последното голямо наводнение. Огромна водна вълна излезе от коритото на реката и заля земеделски земи и рибарници, включително тези край с. Басарбово. Наводнението унищожи изградените гнезда на много птици, ключително и гнездото на малкия воден бик, което вече наблюдавах през този сезон. Катастрофата трая почти седмица. После водните нива в рибарниците се нормализираха и животът продължи в обичайното си русло. Забелязах с интерес, че двойката малък воден бик се зае с изграждане на ново гнездо приблизително на старото място. В началото на юли посетих гнездото, за да вклю-

ча броя на малките в моята база данни. Изненадата дойде не от петте малки създания, покрити с жълтеникав пух, които в случая за мен би следвало да бъдат само суха статистика. А от факта, че поучена от водната катастрофа, родителската двойка бе изградила новото гнездо не по типичния за вида начин, формиран от милион години еволюция – на 20 – 25 см над водната повърхност, а на многократно по-голяма височина – около 100 – 110 см над водата.

Още когато започвах моя дългогодишен изследователски проект „Малък воден бик" се сблъсках с едно странно на пръв поглед обстоятелство. Само на около 2 метра от гнездото на малкия воден бик се намираше гнездо на тръстиково шаварче (Acrocephalus arundinaceus). Достатъчно интересен вид за мен, тъй като шаварчето е любим гостоприемник във влажните зони на обикновената кукувица (Cuculus canorus). Годините минаваха, а аз неизменно откривах гнезда на тръстикови шаварчета близо до гнездата на малкия воден бик. Данните сочат, че около 90% от изследваните от мен гнезда на малък воден бик са били построени в близко съседство с гнезда на тръстикови шаварчета. Според мен тези 90% би следвало да изключат фактора „случайност". Струва ми се, че в този случай е уместно да се използва понятието „симбиоза" или „гнездова симбиоза" между двата биологични вида. Тръстиковото шаварче е най-едрата наша птица от семейство „Шаварчеви". Брачните песни на мъжкия са доста шумни по един неприятен за човешкото ухо начин: металният звук е много силен, стържещ, скрибуцащ и грачещ. Тръстиковите шаварчета защитават гнездото с яйцата и особено с малките по изключително агресивен начи, като атакуват директно всяка потенциална опасност, включително човек. Ползите от гнездовата близост обаче се консумират преди всичко от малкия воден бик. Ако някаква заплаха се приближи до гнездото му, повече от сигурно е, че агресивните и шумни тръстикови шаварчета ще отклонят вниманието на хищника не само от своето, но и от гнездото на съседите. Засега не откривам ползи за шаварчето от близостта до гнездото на малкия воден бик и съм склонен да приема обоснованото предположение, че малкият воден бик целенасочено избира да гнезди близо до гнездото на шаварчето, а не обратното.

Смелостта и себеотрицанието на тръстиковите шаварчета са повод да

Илиян Вълчанов е роден в Русе. Учил е в Икономическия университет във Варна, но истинската му любов е към природата и фотографията. Снима птици от 2006 г. главно в района на Природен парк „Русенски Лом" и село Червен. От 2013 г. като организатор и гид се занимава с фотографски туризъм за снимане на птици.

Бягането по „килима“ от листа на водната повърхност също е полезно за улова, а от тази „писта“ може лесно и да се излети

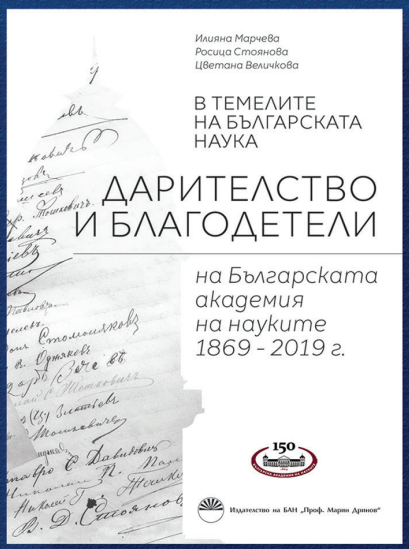
разкажа за същите качества и на малкия воден бик. В самия край на юни трябваше да проверя гнездо на тръстиково шаварче за наличие на малко кукувиче. За целта се налагаше да мина близо до гнездото на малкия воден бик с очакването, че малките в това късно люпило би трябвало вече да са се излюпили. За съжаление малките още не бяха родени и женската бе в гнездото. Забавих се тактично на няколко метра с очакването, че птицата дискретно ще напусне гнездото. Тя обаче не го напускаше и даваше вид сякаш няма такова намерение. Реших все пак да мина покрай нея и да си довърша наблюдението на кукувичето. Когато приближих на около метър, женската внезапно се изправи в гнездото с широко разперени крила и настръхнали пера около шията. Тя се поклащаше застрашително към мен и очевидно не възнамеряваше да отстъпи нито сантиметър пред натрапника с рибарски гащеризон. Приближих внимателно още малко, а тя разпери още повече крила и опъна настръхнала шия, като даваше вид, че всеки момент ще ме нападне. И в този миг благоразумието ме споходи и прекратих експеримента с хипотетичното кукувиче, дълбоко респектиран от смелостта на малката безстрашна птица. Изглеждаше сякаш и тръстиковото шаварче имаше конкретна полза от гнездовата симбиоза с малкия воден бик. ■

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

ISSN 2682-9541